

Валерій СТАРКОВ
(Київ, Україна)

**В які ігри грали герої
“Енеїди” Івана Котляревського
(до джерел відображення ігрової
культури українців)**

Народні ігри й розваги та ігрові елементи громадського та родинного побуту були і залишаються невід’ємною складовою традиційної культури українського народу, але їх вивчення практично не відбувалось. Почасти це було обумовлено підходом до культурних явищ, особливо характерним на ранніх етапах збирання фольклорно-етнографічного матеріалу, за яким складні явища уявлялись як нерозривне ціле, й ігрова складова народної культури не розглядалась як об’єкт вивчення. З іншого боку, при висвітленні народної культури кінця XVIII і значної частини XIX ст., в джерельному аспекті цього процесу домінував фольклоризм, тобто записи пісенного фольклору превалювали над відображенням народних звичаїв та обрядів, у яких значною була ігрова складова. Про це говорив видатний український етнолог Федір Вовк, що у нас записів пісень – хоч греблю гати, а обрядів і звичаїв – обмаль і зазначав, що “вследствие одностороннего понимания задач и содержания этнографии, в деятельности украинских этнографов преобладало до самого последнего времени увлечение лингвистикой и произведениями устной народной словесности (фольклором), в ущерб изучению так. наз. материального быта” [3, с. 455–456].

Процес дослідження в царині української ігрової культури налічує вже понад двісті років але, як не дивно, перший перелік українських народних ігор ми знаходимо у літературному творі Івана Котляревського – “Енеїді”, задовго до перших “ігрових” етнографічних описів [24]. Залишаючи жанровий та інші літературні аспекти твору, яким присвячені окремі праці [2; 20; 30; 51; 54; 56], поза увагою, зосередимось на конкретних згадках автором реалій тогочасної ігрової культури:

Вже на початку поеми І. Котляревський в одній з метафор згадує гру “*в свинки*”:

Йон, мов в свинки, грають їм [24, с. 39].

І надалі автор неодноразово згадує народні ігри та розваги:

Дідона вигадала грище,
Еней щоб веселіший був,
І щоб вертівся з нею ближче,
І лиха щоб свого забув:
Собі очиці зав'язала
І у *панаса* грати стала
Енея тільки б уловить;...
Тут всяку всячину іграли,
Хто як і в віщо захотів,
Тут інші *журавля* скакали,
А хто од дудочки потів,
І в *хрещика*, і в *горюдуба*,
Не раз доходило до чуба,
Як загулялися в *джгута*;
В хлюста, в *пари*, в *візка* іграли
І *дамки* по столу совали;
Чорт мав порожнього кута.

Таким чином, вже в перших частинах “Енеїди”, які датуються кінцем XVIII ст., згадані дитячі та молодіжні ігри (“у панаса”, “в хрещика”, “в горюдуба” тощо) [24, с. 44], а також настільні ігри для дорослих (у “дамки”, різні картярські ігри – “в джгута”, “в хлюста”, “в пари”, “в візка”) [24, с. 44].

В третій частині поеми згадані ігри молоді на вечорницях (“у ворона”, “в тісної баби” тощо) та дівочі гадання на суджених:

Тоді-то в пеклі вечорниці
Лучились, бачиш, як на те,
Були дівки та молодіці
І там робити не пусте:
У ворона собі іграли,
Весільних пісеньок співали,
Співали тут і колядок;
Палили клоччя, ворожили,
По спині лещатами били,
Загадовали загадок.
Тут заплітали джерегелі,
Дрібушечки на головах;

Скакали по полу вегері,
В тісної баби по лавках;
А в комин суджених питали,
У хатніх вікон підслухали,
Ходили в північ по пустках,
До свічки ложечки палили,
Щетину із свині шмалили
Або жмурились по кутках [24, с. 100–101].

Окремий фрагмент “Енеїди” присвячений картярським іграм, в якому навіть вдруге згадуються деякі ігри:

Які ж були до карт охочі,
То не сиділи дурно тут;
Гуляли часто до півночі
В ніска, в пари, у лави, в джгут,
У памфіля, в візка і в кена,
Кому ж із них була дотепа,
То в гроші грали **в сім листів** [24, с. 71]

В п’ятій частині поеми є згадка про гру “**в паці**”:

А доки **в паці** будеш граги? [24, с. 142],

а в шостій – про гру “**в ката і мишку**”:

Юнона **в котика** з ним грала,
А **в мишки** так залескотала,
Що аж Юпітер задрімав [24, с. 184].

Окрім цих фрагментів, які висвітлюють різноманітні “ігрові” аспекти діяльності героїв поеми привертає увагу розлогий опис бійцівського **кулачного бою** двох героїв поеми [24, с. 56–61]. В тексті наведені ігри крашанками:

А **в кітьки** крашанками грали,
Не візьмеш даром сухаря [24, с. 107],

запальні танці:

Бандура горлиці бриньчала,
Сопілка зуба затинала,
А дудка грала по балках;
Санжарівки на скрипці грали,

Кругом дівчата танцювали
В дрібушках, в чоботах, в свитках...
Еней і сам так розходився...
Вистрибовавши гоцака [24, с. 42].

Згадуються українські танці: “горлиця”, “дудочка”, “журавель”, “метелиця”, “санжарівка”; угорський – “вегері”; циганський – “халяндра”.

Зазначені фрагменти вміщені в перших чотирьох (із шести, загалом) частин поеми, надрукованих 1809 р. самим І. Котляревським. Більш того, майже всі “ігрові” згадки належать до перших трьох частин, які вперше були надруковані ще 1798 р. [12], а найдавніший з відомих рукописних списків поеми (перші дві частини), відомий як “болховітнівський”, датований 1794 роком! Він був виявлений серед паперів київського митрополита Євгенія Болховітінова і містив перший варіант першої і третьої частин поеми із заголовком на титулі “Перецыганенная Энеида с русского языка на малороссийский 1794 года октября 11 дня” [26, с. 289].

У поемі виписана тогочасна українська дійсність і поряд з реаліями ігрової культури, які нас цікавлять, в ній з етнографічною точністю зображено багато інших явищ народної культури. Вже сучасниками Івана Котляревського “Енеїда” сприймалась як своєрідна енциклопедія народного побуту. Виникає логічне питання: звідки ж такі широкі знання про різні сторони народного життя у двадцятип’ятирічного автора поеми? Для відповіді розглянемо подальшу бібліографію “ігрових” згадок І. Котляревського у XIX–XX століттях.

“Панас”. Рухлива дитяча, підліткова та молодіжна гра. Основна дія – пошук ведучим (“Панасом”) із заплученими очима інших гравців в обмеженому просторі. Детальний опис гри знаходимо у Олександра Терещенка (“Быт русского народа”, 1848 р.): *“В Малороссии Панас, – тоже самое что Афанасий (у росіян – В.С.), – отводится к дверям с завязанными глазами. Панас получает удары, с приговором: Панас, Панас не ходи по нас; Панас, узнай нас, Панас, лови нас. Он бросается ловить...”* [50, с. 31]. Петро Іванов (“Игры крестьянских детей...”, 1889 р.) так описував гру: *“Игра в “панаса” тождественна с игрою в “жмурки”, потому что как в первой, так и во второй избранное по жребию лицо с завязанными платком глазами ловит других и, поймавши, развязывает себе и завязывает пойманному глаза, который в свою очередь поступает также”* [15, с. 52]. Головна відмінність

“панаса” від “жмурок” полягає в тому, що перша грається в замкненому просторі: у домі, сараї, клуні, тоді як друга – на відкритому просторі. Далі йдеться про локальні відмінності гри по Куп’янському повіту [15, с. 52–53]. Описи про гру знаходимо у А. Свидницького (1861 р.) [42, с. 37–39], який розповідає про “надвірні жмурки” та “хатні жмурки” (“Панас”), М. Номиса (1861 р.) (“Ціці-баба”) [32, с. 36], П. Чубинського (1877 р.) (“Ціці-баба”, або “Куці-баба”) [52, т. 4, с. 49–51], С. Ісаєвича (1887 р.) (“Куца баба”, або “Ці-ці баба”) [19, с. 481]. Два останні описи розрізняються тим, що у С. Ісаєвича він стислий, а у П. Чубинського – розлогий з драматично-словесним додатком. Згадана гра у В. Милорадовича (1897 р.) [29, с. 55] (“Куці-баба”), а також у П. П. (“Некоторые детские игры в Маяках...”, 1902 р.) [39, с. 407] (“Цюци-баба” (“сліпа баба”), “жмурки”) і М. Русова (запис 1901 р.) (“Циби-баба” (“чичи-баба”), “Панас”) [41, с. 196]. У праці під редакцією В. Іванова (“Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии”, 1898 р.): грають в “панаса”, “если есть у кого свободная комната” [13, с. 367, 526, 633].

Борис Грінченко в своєму “Словарі української мови” на гасло “баба” як одне із значень зазначив: “Кіці (куці, куца, ціці)-баба. *Игра в жмурки вообще, а в частности тот из играющих, который, с завязанными глазами, должен ловить других*” [6, т. 1, с. 12].

У ХХ ст. кількість джерельних публікацій народних ігор і розваг значно скоротилась, а окремі антології ігор, які виходили протягом століття [16; 17; 25; 9], містили матеріал майже виключно з джерел ХІХ ст., про що відверто говорили ще укладачі видання 1985 р.: “В 1933 г. вышел капитальный труд “Игры народов СССР”, в котором помещено 336 игр Украины, но почти исключительно в дореволюционных записях. В последующие годы новых специальных исследований народных игр не проводилось” [17, с. 104]. Гра “Панас” згадується в цих антологіях. У виданні 1933 року вона наведена в скорочених варіантах, або лише у бібліографічних згадках описів О. Терещенка, П. Чубинського, С. Ісаєвича, П. Іванова, В. Іванова [16, с. 391–393]. В осучасненому і дуже скороченому (наведено 28 “українських” ігор) виданні “Ігор народів СРСР” 1985 року знайшлося місце лише командному аналогу “Панаса” – “Командним схованкам”, прототип якої записав Є. Покровський у вісімдесятих роках ХІХ ст. в Херсонській губернії під назвою “Малоросійські схованки” [36, с. 115]. Українські видання 1990-х рр. коротко згадують “Панаса” як з поси-

ланнями на джерела (Г. Довженок, “Панас”, 1990 р. [25, с. 62]), так і без (“Дзига”, “Панас, Панас! Не лови нас!”, 1999 р. [9, с. 396]).

Слід сказати, що ім’я “Панас” стало загальним терміном і увійшло в словники як назва дитячої гри. Причому і в “Словарі української мови” Бориса Грінченка (1909 р.) (*Панас, Игра в жмурки*) [6, т. 3, с. 91], і в багатотомному академічному “Словнику української мови” (*Грати в панаса – брати участь у грі, в якій хто-небудь один із зав’язаними очима ловить інших*) [45, т. 6, с. 42] посилання робилось саме на відповідний, наведений нами вище, рядок “Енеїди” Івана Котляревського!

“**У свинки**”. Микола Гоголь (друга половина 20-х років XIX ст.) так описує цю гру: “*На утрямбованій і твердій землі стають у коло; кожний перед собою має ямку, в яку тикає кінцем палиці. Посередині кола трохи більша ямка, в яку той, що перебуває за колом, гонить теж палицею м’яч. Ті, хто стоять колом, намагаються не пустити м’яча в ямку посередині. Але, відбиваючи його палицею, кожний повинен зараз же ткнути її на своє місце, бо той, хто пасе свиню (гонить м’яч), заволодіє місцем, ставлячи у вільну ямку свою палицю, а хто тавив, – буде замість нього гонити м’яч*” [4, с. 512]. Гра доволі популярна і гралася переважно хлопчиками на вигонах, пасовиськах, галявинах. Основна ігрова дія гравця – загнати дерев’яну кулю палицею в лунку через супротив інших гравців. Гра згадана П. Чубинським (1877 р., “свиня”) [52, с. 44], докладно описана П. Івановим (1889 р., “свинка”, декілька варіантів) [15, с. 13–16], неодноразово згадана у В. Іванова, в т.ч. і “зимові” варіанти на льоду (“свинка”, “у свинки”, 1898 р.) [13, с. 19, 526, 616, 798, 848, 909, 927, 936, 968.]. Антології XX ст. широко висвітлюють гру [16, с. 93–95].

“**Хрецик**”. Докладний опис гри подав П. Іванов: “*Желающие участвовать в игре “круглый хрецик” [...] затем две пары становятся одна против другой на расстоянии шагов 20-ти и приглашают третью пару, называемую “робы”, стать посередине. Противостоящие в крайних парах стараются сбежаться в новые пары, обегая для этого среднюю пару “робы”. Каждый из средней пары ловит бегущих с его стороны. Когда один из средней пары поймает, то товарищ его спешит подбежать к нему и взяться за него прежде, чем это успеет сделать товарищ пойманного, который тоже бежит к пойманному. Тогда “робы” становятся на место пойманной пары, а пойманные становятся на серед-*

ину – “робами”. Но если товарищ пойманного успеет подбежать к нему прежде, чем товарищ “роба”, то “робами” остается прежняя пара” (1889 р.) [15, с. 55–56]. Там само П. Иванов описав інший варіант гри – “Медовий хрещик” або “Гроби”, який несуттєво відрізняється від попереднього [15, с. 55]. В інших місцевостях України П. Чубинський (1872 р.) зафіксував практично такі ж ігри, лише з локальними відмінностями, – “Хрещик” (с. Полонне, Новоградволинського повіту) [52, т. 3, с. 82] та “Гроби” (м. Бориспіль, Переяславського повіту) [52, т. 3, с. 89].

Публікувати описи гри почали в сорокових роках ХІХ ст. К. Семеновський (1843 р.), після детального опису деяких ігор, лише згадає назву гри: “Кроме описанных нами игр существуют и многие другие: хрещик, гуси, довга лоза, гори-дуб...” [43, с. 15]. 1844 р. про гру “у хрещика”, навівши її короткий опис, писав А. Дмитрюков з Судженського повіту Курської губернії, заселеного як українцями, так і росіянами [10, с. 50]. Згадав про гру Де ля Фліз в російському варіанті своїх “Етнографічних описів...” (1854) [8, с. 76]. М. Маркевич згадає “хрещик” в описі народних обрядів і повір’їв: “Здесь то (У Великдень, який у 1850-му році припав на 23 квітня – В. С.) начинаются катанья крашанок по лубку, игра на вбиткы, игра в пацы, в хрещика, в перепелочку, хороводы, танцы, дер-дер и проч.” [27, с. 6], тобто хрещика він відніс до весняних ігор, але в спеціальному розділі своєї праці “Ігри” [27, с. 70–77] він її не згадав. Якщо притримуватись хронології, то про гру потім писали П. Чубинський (1872 р.), Й. Мошинська (1881 р.) [59, с. 87] П. Иванов (1889 р.). В. Милорадович зазначав (1897 р.), що цю гру в Лубенському повіті (“Хрещик” або “Р’б”) грають так само як описано у П. Чубинського та П. Иванова, лише з іншим приспівом [29, с. 55] і, нарешті, описаний “хрещик” з Чернігівщини у Ф. Коломийченка (1918 р.) [23, с. 133].

В антологіях ХХ ст. гра “хрещик”, або її аналоги згадуються в антології 1933 р. [16, с. 386–387] та у збірці, підготовленій Г. Довженок [25, с. 56]. Слід зазначити, що як в традиційному, так і сучасному ігровому побуті існувало та існує багато споріднених ігор й іноді їх дуже непросто розрізнити, тому об’єктивно не існує усталеної, прийнятної для всіх класифікації як цієї групи ігор, так і всього ігрового корпусу.

Наскільки складною є ця проблема можна зрозуміти з опису П. Иванова гри “Горелки” (“хрещик”), який ми не наводимо, але зазначимо складне взаємопроникнення елементів різних ігор, в

даному випадку “горелок”, “хрещика” та “горюдуба”, що ілюструє останній абзац згаданого опису: *“Игра в “горелки” у взрослых парней носит большею частию название игры в “горю дуба”, а у взрослых девок и у хуторских девочек игры в “хрещика”, название же “горелки” известно в тех селениях, где есть школы”* [15, с. 55]. Додамо, що ці ігри мають варіанти, з іншими назвами, хоча основна дія залишається незмінною – зловити іншого учасника гри. Гра, представлена, як “Хрещик” в останній згаданій нами збірці, підготовленої Г. Довженок, з посиланням на П. Іванова є переказом варіанту гри “У горю-дуба”, про яку йдеться нижче, наведений в збірці 1933 р. [16, с. 384] з перекрученими бібліографічними посилками.

“У горюдуба”. Опис гри наведемо з праці П. Чубинського (1872 р.): *“Становляться хлопці й дівчата по парі, а одно спереду, да й каже “Горю, горю пень!” Перша пара пита его: Чого ти гориш? “Красной пані хочу” одвича передній. А якої? “Тебе молодой”, скаже і біжить уперед, а та пара, що питала его, теж і собі біжить і потрапляють так, щоб той, що горів – не піймав; як що піймає кого із пари, то становиться з ним останнею парою, а як не пійма, то становиться спереду і уп’ять ловить. Так гуляють довго, поки усі пари не перебігають. За всякою парою, що одрізняться од своєї пари, або не пійма, становиться на перед і повинен ловити”* [52, т. 3, с. 101]. Як бачимо єдиною суттєвою розбіжністю між “хрещиком” та “горюдубом”, не враховуючі місцевих локальних особливостей, є те, що в першому випадку ловить пара (“роби”), а у другому – один гравець. Нагадаємо, що ще К. Сементовський розрізняв ці ігри як окремі (1843 р.) [43, с. 15]. О. Потебня в своїй праці, присвяченій поясненню українських ігрових пісень-веснянок, розглянув і гру “у горюдуба” [37, с. 123–126].

У словниках української мови назви обох вищезгаданих ігор залишили однаковий слід. У Б. Грінченка, наприклад, вони зазначені як “Род игры” з посиланням на збірки М. Маркевича, П. Чубинського, П. Іванова [6, т. 4, с. 414; т. 1, с. 317].

“У тісної баби”. Зазначимо, що описи гри з’явилися наприкінці ХІХ ст. Опис у С. Ісаєвича такий (1887 р.): *“Это более школьная забава и состоит в том, что сидящие по краям скамьи школяры, перемигнувшись между собою, вдруг с обоих концов начинают теснить товарищю к середине скамьи, при чем каждый старается ногами упереться во что-нибудь неподвижное, как стена или соседняя скамья. Застигнутые врасплох товарищи сдавливаются*

до того, що неможливо ні встати, ні пошевелитися, а іногда и дышать даже трудно” [19, с. 480–481]. У В. Милорадовича (1897 р.) – це “нажимание друг друга на скамейке” [29, с. 55]. П. П. наприкінці своєї праці лише згадує гру “тісна баба”, не наводячи її опис (1902 р.) [39, с. 407]. Б. Грінченко у своєму “Словарі”, посилаючись на С. Ісаєвича, підсумував: “Тісна баба, кісна баба. Преимущественно детская игра, которой сидящие на краях скамьи начинают теснить внутри сидящих к середине ее, т.е. те оказываются как бы в тисках” [6, т. 1, с. 12]. Укладачі “Дзиги” під цією назвою розмістили зовсім іншу гру – парубочу силову динамічну розвагу в “кучу малу” [9, с. 209].

“В джгута”. Наведемо опис гри з праці П. Іванова (1889 р.): “Один из играющих [...] жутовщик сплетает из платка жгут, остальные [...] становятся кругом ямки, в которую ставят свои палки, держась каждый за свою и стоя смирно не оглядываясь. Жутовщик, ходя вокруг стоящих, говорит [...] и старается незаметно бросить под кого-нибудь [...] жгут; сам же продолжает свой обход [...]. Когда он подойдет к брошенному жгуту, то берет его и бьет по плечам того, за которым он лежал и тот, оставляя палку в ямке, бежит кругом товарищей на свое место, которое он уступает жутовщику. Если [игрок] увидит брошенный сзади его жгут, то, схватив его, гонится за жутовщиком и бьет его жгутом, пока он не добежит до оставленного места” [15, с. 42]. Гра має багато варіантів, що і відзначено укладачами збірки 1933 р., де в розділі “Жгут” згадані подібні ігри, поширені в колишній Російській імперії, зокрема – в Україні [16, с. 540–544]. У того ж П. Іванова описана гра має ще один варіант і належить до групи ігор під назвою “Ігри з джгутом” [15, 42–43]. Основна ігрова дія цих ігор – відгадування або ведучим, або гравцями, що сидять (стоять) в колі, де знаходиться джгут (або інша річ, яка виконує роль джгута). В багатьох варіантах присутні бігові вправи з покаранням того, хто не вгадав, або не побачив вчасно джгута у вигляді лущовання тим же джгутом.

Ця гра без опису згадана М. Маркевичем (1860 р.) [27, с. 76]. Варіанти гри “в джгута”, досить різноманітні, зафіксовані О. Терещенком (1848 р.) [50, с. 84–86], П. Чубинським (1872 р., переповідається варіант О. Терещенка [52, т. 3, с. 96], а також 1877 р., варіант М. Маркевича гри “дер-дер” [52, т. 4, с. 40]), Є. Покровським (Чернігівщина, 1895 р.) (“в коша”) [36, с. 214, 216], Є. Гаврилеєм (Чернігівщина, 1897 р.) (“в коша”, замість джгута – різка)

[46, с. 356], В. Івановим (Слобожанщина, 1898 р.) (“в жута”) [13, с. 281], М. Русовим (Полтавщина, 1901 р.) (“джгут”) [41, с. 203–204].

“У ворона” Надзвичайно популярна і поширена дитячо-юнацька гра. Докладний опис гри і з драматичним, і зі спортивним елементом знаходимо майже у всіх дослідників народних ігор (у деяких – лише згадку), починаючи з К. Сементовського (1843 р.) [43, с. 13–15], який відзначав, що *“Ворон принадлежит к особенно любимым играм сельской молодежи в Малороссии: в ней равно участвуют девки и парни”*. Дуже стисло про гру сказав Б. Грінченко: *“Детская игра, в которой ворон хватает детей, а мать защищает их и пр.”* [6, т. 1, с. 255]. Про гру (яка не змінюючи суті, мала багато варіантів та, іноді, інші назви) писали Л. Голембйовський (1831) [57, с. 69–70], О. Терещенко (1848 р.) [50, с. 15–18], Де ля Фліз (“ворон і гуси”) (1854 р.) [8, с. 76], М. Маркевич (“ворон”)(1860 р.) [27, с. 71–72], П. Чубинський (“ворон”) (1872) [52, т. 3, с. 73–77], С. Ісаєвич (“ворон”, “гуси”) (1887 р.) [19, с. 482–484], П. Іванов (“ворон” (“коршун”), “гуси”)(1889 р.) [15, с. 56–59], Ікс (“kruk”) (1889 р.) [58, с. 62], В. Милорадович (“ворон”) (1897 р.) [29, с. 57], В. Іванов (“ворон”) (1898 р.) [13, с. 279–280, 483–484], М. Русов (“ворон”, “гуси”) (1901 р.) [41, с. 200–201], П. П. (“ворон”, “гуси”) (1902 р.) [39, с. 407], Н. Заглада (“у ворони”) (1929 р.) [14, с. 123]. О. Потебня розглянув гру “у ворону-сороку” як рудимент деяких обрядів і повір’їв (1865 р.) [38, с. 94–99]. Збірки ХХ ст. достатньо висвітлюють цю гру, використовуючи як попередні публікації [16, с. 42–59], а також архівні матеріали Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України [25, с. 28–34, 36–37]. Єдина недоречність стосовно гри, як на нас: І. Котляревський “приписав” гру до вечорниць, які, як відомо, відбувались, з настанням холодної пори року, в обмеженому помешканні, а гра “у ворона” потребувала доволі широкого простору для великої групи гравців.

“В паці”. С. Ісаєвич так описав гру: *“Пацы – те же великорусские бабки. Игра ведется на косточках свиных ног и процесс игры весь тот же, только название косточек местное, от слова паця, употребляемого для названия маленьких поросят”* [19, с. 478]. Опис великоруських “бабок” знаходимо у О. Терещенка (1848): *“...приготавливаются из подкопытной кости [...]. Сначала обваривают в горячей воде и потом выбирают самую большую и тяжелую кость для битки, которую наливают свинцом. Каждый игрок*

становит несколько пар своих бабок, на ровном месте в один ряд; стоящие попарно бабки называются гнездом, а все гнездо коном. Кому начинать бить, бросают из кона битки; чей упадет дальше, тому начинать. Сбивший несколько гнезд получает все себе; не попавший теряет свой выигрыш” [50, с. 60]. Гра має багато варіантів: у того ж О. Терещенка [50, с. 60–62], П. Іванова (1889 р.) (“ладыжки”, “бабки”, “сашки”) [15, с. 40–41], Є. Покровського (“бабки”) (1895 р.) [36, с. 318–341], В. Іванова (“ладыжки”) (1898 р.) [13, с. 540]. М. Сумцов присвятив грі (“паці”) невелике дослідження (1889 р.) [48].

“В кітьки”. Великодню обрядовість важко уявити без ігор крашанками, які граються саме на Великодніх святах. А. Метлинський зазначав, що “в страстную неделю [...] крашанки употребляются мальчиками для особенной игры, которая называется навбитки: крашанки бьют одну о другую, и разбитая достается тому, чья уцелела” (1843 р.) [28, с. 72]. Інша великодня гра з крашанками – “навкотки”: “делают из лубка желобок и приставив его наискось к стене, катают яйца. Иногда катают яйца просто с бугорка. Чье яйцо катаясь ударится, цокнет, о другое, тот выиграл” [15, с. 41] (П. Іванов, 1889 р.). Як зазначалось вище, обидві гри згадав М. Маркевич (1860 р.). А. Свидницький у праці “Великдень у подолян”, яку високо оцінив М. Сумцов [49, с. 5], чомусь не згадав про ігри крашанками. Про гру писали П. Чубинський (“котючка”, “навбитки”) (1877 р.) [52, т. 4, с. 43], В. Іванов (“на-вбитка”, “на-вкотка”) (1898 р.) [13, с. 268, 540–541, 936], Н. Заглада (“навбитки”) (1929 р.) [14, с. 158].

“В коті і мишку”. Дитяча гра, яка, П. Івановим відбувається так: “Назначив одного из больших мальчиков “котом”, а из меньших или девочку “мышкой”, все участвующие в игре становятся, взявшись за руки, в кружок. “Мышка” – внутри, а “кот” – вне круга. Для “кота” – только двое дверей, а для “мышки” все двери открыты. “Кот” может проскакать, гоняясь за “мышкою”, только под руками двух противоположных пар, а “мышка” свободно пропускается под руками всех играющих. Когда “кот” поймает “мышку”, тогда на смену им назначается другая из числа играющих пара” [15, с. 53–54]. Гра описана у О. Терещенка (1848 р., “селезень”) [50, с. 292], О. Дмитрюкова (1853 р., “мишка”) [11, с. 53], Є. Покровського (1895 р., “кішка і миша”) [36, с. 193–194]. Гра відображена в антологіях ХХ ст.: в “Играх народов СССР” (1933 р., розділ “кошки-мышки”) [16, с. 59–63], у збірці Г. Довже-

нок (1990 р., запис 1928 р. “кіт і миша”) [25, с. 13–14], у “Дзизи” (1999 р.) [9, с. 199–200].

Картярські ігри. Котляревський нарахував близько десятка відомих йому картярських ігор (“в хлюста”, “в пари”, “в візка”, “в ніска”, “у лави”, “в джгут”, “у памфіля”, “в кепа”, “в сім листів”). Картярські ігри склали специфічну групу ігор, яка не входила в традиційне коло ігор народних, але поступово, протягом XVIII–XIX століть завоювали певне місце в дозвіллі як заможних верств населення, дворянства, чиновництва, так і серед простого люду. О. Терещенко в своїй праці приділив увагу картярським іграм, відзначив їх поширеність серед різних верств населення та різко їх засуджував. Перераховуючи ігри середини XVII ст. в Російській імперії (“ландскнехт”, “квинтич”, “штосс”, “фараон”, “макао”, “гальбцвельф”, “гірку”, “три листки”, “в червоне та чорне”, “фаро”, “пикет” та ін), він навів і назви сучасних йому (сер. XIX ст.) ігор (“в дурня”, “свої козири”, “в ніска”, “мельник”, “мушка”, “пикет”, “тентире”, “бостон”, “гальбцвельф”, “віст”, “преферанс”, “палки”, “банк” (“фараон”)) [50, с. 125, 127]. Порівнюючи назви ігор, не звертаючись до їх суті, з назвами, які навів Котляревський, можемо відзначити їх плинність і водночас деякі назви повторюються, як побачимо, і через півтора століття (“три листки”, “банк” (“фараон”)). Спеціальні праці про карткові ігри населення України нам не відомі, але в деяких згаданих нами збірках народних ігор кінця XIX ст. цим іграм приділена певна увага. С. Ісаєвич (1887 р., Київщина) навів описи 16 карткових ігор [19, с. 463–471], 5 з яких згадані Іваном Котляревським (“хлюст”, “віз”, “ніс”, “лава”, “джгут”) (Полтавщина). В. Ястребов (1891 р., Херсонщина) навів п’ять ігор з назвами, які не згадуються ні в І. Котляревського, ні в С. Ісаєвича, хоча за змістом близьких до деяких з них (“в банки”, “в жиди”, “в піскуна”, “з підходом”, “у сжака”) [55, с. 164–166]. Натомість, В. Милорадович (1897 р., Полтавщина) писав, що назва та фігури під час гри в карти такі ж, як у С. Ісаєвича [29, с. 59]. У праці за редакцією В. Іванова (1898 р., Харківщина) згадуються ігри, зазначені як у І. Котляревського (“в візка”, “в ніска”, “в джгут”), так і у С. Ісаєвича (“у відьми”, “в дурня”, “в три листки”) і, навіть, у В. Ястребова (“банк”, “чмих”) [13, с. 281, 616], а також ігри, які не згадуються в інших авторів (“в короля”, “в свого козиря”, “у фільку”) [13, с. 281]. Взагалі на Харківщині гра в карти згадується в описах дозвілля багатьох поселень. Стосовно назви “джгут”, то скоріше за все, це назви варіантів деяких інших кар-

тярських ігор, коли тих, що програли, били по руках джгутом [11, с. 51].

Можна зробити висновок, що протягом ХІХ ст. гра в карти була поширена по всій Україні, а окремі види картярської гри носили регіональний характер. Знову зазначимо, що джерелом інформації для словників української мови Б. Грінченка та Академії Наук УРСР термінів, що визначають назви картярських ігор (“хлюст”, “віз”, “ніс”, “лава”, “джгут”, “памфіль”, “кеп”, “лист”) слугували виключно поема І. Котляревського та збірка ігор С. Ісасвича. Стосовно того, що ігри, згадані у В. Ястребова, не зазначені у Б. Грінченка, то праці першого немає серед джерел словника. Вірогідно, що додаткові знання про картярські ігри І. Котляревському додала чиновницька служба у Новоросійській канцелярії.

Дамки. Це відома гра в шашки, що неодноразово відзначено в джерелах і про що зазначав ще О. Павловський (1818 р.) [33, с. 33], а за ним – Б. Грінченко [6, т. 1, с. 357]: “Дамка = Шашка”. Про гру писав О. Терещенко: “*В шашки играют: идя в дамки, в поддавки и в волки*” (1848 р.) [50, с. 79]. Наприкінці століття в праці, редактованій В. Івановим гра “в дамки” була тотожна грі “в шашки”. Кореспонденти з місць так і писали: “*грають в шашки (дамки)*”, зазначавши, що в них грають, в порівнянні з картами, “*набагато меньше*” [13, с. 281, 798].

Іван Котляревський був освіченою людиною. Після отримання початкової освіти у місцевого дяка, 1779 р. він вступив до Катеринославської семінарії у Полтаві і навчався у її стінах до 1789 р. Семінарська освіта включала тоді добре володіння російською, латиною, а згодом і французькою мовами і знання в галузі літератури, поетики, риторики, філософії. Семінаристи набували практичних навичок перекладу та наслідування творів Вергілія, Овідія, Горація та інших давніх класиків [56, с. 6]. Біограф І. Котляревського С. Стеблін-Камінський писав: “Ще в юнацькі роки Котляревський мав пристрасть до віршів і вмів до будь-якого слова вправно добирати рими, дотепні і вдалі, за що товариші по семінарії прозвали його “римачем” [47]. Не дивно, що коли Іван Петрович вирішив в поетичній формі відобразити сучасне українське народне життя, то обрав за прототип своєї розповіді саме поему Вергілія, яка мала багато переспівів як за середньовіччя, так і в нові часи [54, с. 8].

Полишивши семінарію, І. Котляревський кілька років служив у Новоросійській канцелярії, яка розташовувалася тоді у Полтаві, прилучившись до тогочасного чиновництва. На той час вже були відомі

деякі видання про життя українців, в яких містилися етнографічні відомості про побут і вдачу людності, весільну обрядовість, свята, зокрема, В. Рубана [40], Г. Калиновського [22], М. Антоновського [1], М. Чулкова [53], М. Переверзева [34], Г. Громова [7]. До того ж, в дев'яностих роках виходили друком численні пісенні матеріали, де серед багатьох інших жанрів вміщені українські хороводні, танцювальні та інші ігрові пісні [31]. Таким чином, в неосвіченості і необізнаності з сучасною світською літературою йому не можна аж ніяк закинути. Але ж у цих вищезгаданих виданнях не було майже ніяких докладних відомостей про народні ігри та розваги! Світська книжка в ті часи була рідкістю і навряд чи могла бути джерелом знань про українські народні ігри та розваги, хоча це питання потребує додаткового дослідження.

Ми недаремно ставили поряд з “ігровими” описами і згадками різних дослідників народних ігор та розваг рік публікації, або (в декількох випадках) запису. Це дає можливість помітити, що практично всі докладні описи, згаданих Іваном Котляревським ігор, вперше з'явилися друком у сорокових роках XIX ст., переважно в працях К. Сементовського та О. Терещенка, тобто через п'ятдесят років (!) після першого відомого свідчення про текст “Енеїди”. Згодом, у другій половині XIX та на початку XX ст., джерельна база для вивчення народних ігор постійно зростала в численних публікаціях тогочасних дослідників української народної культури.

Відповідаючи на питання, яке ми поставили на початку (звідки ж такі широкі знання про різні сторони народного життя, в т.ч. і про народні ігри та розваги, у двадцятип'ятирічного автора поеми?), схилиємося до думки, що основним джерелом відомостей Івана Котляревського була обізнаність з тогочасною народною культурою. Опосередковано це підтверджують біографічні відомості про нього. Якщо повернутись до його постаті, то, після канцелярії, він з 1793 р. вчителював у поміщицьких родин на Полтавщині. С. Стеблін-Камінський зазначав: “У цей період свого життя *бував він на зборищах та іграх народних і сам... брав участь у них* (курсів наш – В.С.), дуже уважно вслухався в народну розмову, записував пісні й слова, вивчав мову, характер, звичаї, обряди, вірування, перекази українців, наче готуючи себе до майбутньої праці...” [47]. Отже, використовуючи насамперед власні знання народної культури, він опублікував перший перелік українських народних ігор в рамках поеми “Енеїда”. Очевидно перелік був далеко не повний, але не викликає сумніву те, що Іван Петрович був добре обізнаний з тогочасними народними іграми та розвагами. Поетика твору

не дозволяла заглиблюватись в деталі етнографічних замальовок, чи то їжа, чи одяг героїв тощо, присутні тільки назви реалій. Теж саме ми спостерігаємо відносно народних ігор, які були тільки перераховані, але детальна інформація про кожну гру в поемі відсутня, хоча автору була, поза сумнівом відома. Єдине виключення І. Котляревський зробив для опису кулачного поєдинку Дареса та Ентелла [24, с. 56–61], який дуже нагадує “навкучачки”, розповсюджені у різних народів і неодноразово згадані в українських джерелах [19, с. 485–486; 13, с. 58, 539, 573, 581, 798; 23, с. 168].

Проте, зазначимо певні неточності в “Словаре малороссийских слов, содержащихся в “Энеиде”, с русским переводом”, укладеного І. Котляревським 1827 року і який містить 1547 слів [44]. Звичайно описів ігор від “Словаря...” не слід було чекати, але “хрещик“ і ”горюдуб” названі “хороводними іграми”, а “свинка” – грою “в городки” що, навіть за критеріями першої половини ХІХ ст., не вповні відповідає дійсності. Ігри “у ворона”, “в тісної баби”, “в кітьки”, “в джгута” у “Словарі...” навіть не згадані. Лише частина картярських ігор (у памфіля, у лави, в хлюста, в пари, в кепи) згадана лише як “род карточної ігри”. Все ж, праці дослідників народних ігор і розгад середини ХІХ – початку ХХ ст. доводять те, що письменник мав широкі знання в цій галузі.

Все це зайвий раз підкреслює непересічність особи Івана Петровича Котляревського, якого по праву називають одним із батьків сучасної української культури.

Джерела та література

1. Антоновский М. Историко-этнографический очерк малороссийских казаков // *Георги*. Описание всех, в Российском государстве обитающих, народов, также их житейских обрядов, вер, обыкновений, жилищ, одежд и проч. достопамятностей, соч. профессором Георгием. – Изд. 2-е. – Ч. 4. – С. 233–377.
2. Волинський К. Іван Котляревський. Життя і творчість. – К., 1969.
3. Волков Ф. (*Вовк Ф.*). Этнографические особенности украинского народа // *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. – Т. 2. – Пг., 1916. – С. 455–647.
4. Гоголь Н.В. Книга всякой всячины // *Гоголь Н.В. Полное собрание починений*. – Т. 9. – М., 1952. – С. 512.
5. Григорьев В.М., Григорьева Л.И., Довженок Г.В. Украина // *Игры народов СССР*. – М.: ФиС, 1985. – С. 103–116.

6. *Грінченко Б.* Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: В чотирьох томах / НАН України, Ін-т української мови. – К.: Наукова думка, 1996–1997.
7. *Громов Г.* Позорище странных и смешных обрядов при бракосочетаниях разных чужеземных и в России обитающих народов и при том нечто для холостых и женатых. – СПб., 1797. – С. 212–239.
8. *Де ля Фліз Д.П.* Альбоми. – Т. 1. – К.: ІУАД, 1996. – 254 с.
9. “Дзига”: Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги / Укладачі *В.І. Семеренський, П.Г. Черемський.* – Харків: Друк, 1999. – 528 с.
10. *Дмитрюков А.* Еще замечания о праздниках и повериях у малороссиян // Маяк. – 1844. – Т. 13. – Кн. 25. – С. 49–55.
11. *Дмитрюков А.* Материалы для описания Курской губ. Народные игры, загадки, анекдоты и присловья жителей Суджанского уезда. Сообщил А. Дмитриуков // Курские губернские ведомости. – 1853. – № 6. – С. 51–55.
12. Энеида на малороссийский язык перелицованная *И. Котляревским.* – СПб., 1798.
13. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губ. Очерки по этнографии края / Под ред. *В. Иванова.* – Харьков, 1898. – XXXII+1012 с.
14. *Заглада Ніна.* Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля // Матеріали до етнології. – Т. 1. – К., 1929. – С. 1–180.
15. *Іванов П.* Игры крестьянских детей в Кулянском уезде. Собрал *П. Иванов* (С предисловием *Н.Ф. Сумцова*). – Харьков, 1889. – 81+II с.
16. Игры народов СССР: Сборник материалов составленный *В.Н. Всеволодским-Гернгросс, В.С. Ковалевой и Е.И. Степановой* – М.; Л.:Academia, 1933. – 564 с.
17. Игры народов СССР / Сост. *Былеева Л.В., Григорьев В.М.* – М.: ФиС, 1985. – 269 с.
18. Избранный песенник, или собрание наилучших старых и самых новейших российских песен. – М., 1795.
19. *Исаевич С.* Малорусские народные игры окрестностей Переяслава // Киевская старина. – 1887. – № 6–7. – С. 451–486.
20. *Іван Петрович Котляревський.* Життя і творчість в ілюстраціях і документах.– К., 1961.
21. Игри та пісні: Весняно-літня поезія трудового року / Упорядник *О.І. Дей.* – К.: В-во АН УРСР, 1963. – 672 с.
22. *Калиновский Г.* Описание свадебных украинских простонародных обрядов в Малой России и в Слободской Украинской губернии, також и в великороссийских слободах, населенных малороссиянами, употребляемых. – СПб, 1777. – 25 с.

23. *Коломийченко Ф.* Сільські забави в Чернігівщині // Матеріали до української етнології. – Т. 18. – Львів: Етнографічна Комісія НТШ, 1918. – С. 123–141.
24. *Котляревський Іван.* Енеїда // *Котляревський І.* Твори. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 36–210.
25. Лігала сорока по зеленім гаю: Дитячі та молодіжні українські народні ігри / Упорядник *Г.В. Довженок.* – К.: Молодь, 1990. – 160 с.
26. *Максименко М.Т.* Примітки // *Котляревський І.* Твори. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 288–303.
27. *Маркевич Николай.* Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. – К., 1860. – 174 с.
28. *Метлинский А.Л.* Дополнения и замечания к статье К. Семеновского “Замечания о праздниках у малороссиян”) // Маяк. – 1843. – Т. XI. – Кн. XXI. – Гл. III. – С. 71–74.
29. *Милорадович В.П.* Народные обряды и песни Лубенского уезда, Полтавской губернии, записанные в 1888–1895 г. – X., 1897. – 223 с.
30. *Нахлік Є.* Творчість Івана Котляревського: Замовчувані інтерпретації. Дискусійні проблеми. Спроба нового прочитання. – Львів, 1994.
31. *Новиков Н.И.* Полное новое собрание российских песен в четырех частях. – М., 1780–1781.
32. *Номис М.* Різдвянні святки. Письмо 3-е. Святий вечір // Основа. – 1861. – № 6. – С. 21–38.
33. *Павловський Ал.* Грамматика малороссийского наречия или грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малороссийское наречие от чистого российского языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаниями и сочинениями. – СПб., 1818. – VI + 114 с.
34. [*Переверзев Н.*] Топографическое описание Харьковского Наместничества с историческим предуведомлением о бывших в сей стране с древних времен переменах, взятых к объяснению деяний и хронологии. – М., 1788.
35. Песенник (новый Российский) или собрание любовных, хоро-водных, пастушых, плясовых, театральных, цыганских, Малороссийских, козацких, святочных, простонародных и в настоящую войну на поражение неприятелей и на разные другие случаи, 569 песен в трех частях. – СПб., 1791–1792.
36. *Покровский Е.А.* Детские игры, преимущественно русские (в святы с историей, этнографией, педагогией и гигиеной). – Изд. 2-е. испр. и доп. – М., 1895. – 368 с.

37. *Потебня А.* Объяснение малорусских и сродных песен. Ч. 1. – Варшава, 1883. – 268+VII с.
38. *Потебня А.А.* О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. – М., 1865. – 310 с.
39. П. П. Некоторые детские игры в Маяках, Херсонской губернии (Материалы к изучению игры) // Киевская Старина. – 1902. – № 6–7. С. 401–407.
40. *Рубан В.* Известия (краткие географические, политические и исторические) о Малой России, с приобщением украинских трактатов и известий о почтах, также списка духовных и светских там находящихся чинов, о числе народа и проч. – Изд. 2-е, доп. – СПб., 1777.
41. *Русов М.* Игры детей в Полтавщине // Народна культура українців: життєвий цикл людини: Історико-етнологічне дослідження у 5 т. / Наук. ред. М. Гримич. – Т. 1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – К.: Дуліби, 2008. – С. 190–211.
42. *Свидницький А.* Великдень у Подолян // Основа. – 1861. – № 11–12. – С. 26–71.
43. *Сементовский К.* Замечания о праздниках у малороссиян // Маяк. – 1843. – Т. XI. – Гл. III. – С. 1–45.
44. Словарь малороссийских слов, содержащихся в “Энеиде”, с русским переводом // Вергилиева Энеида на малороссийский язык переложенная И. Котляревским. – Харьков, 1842. – [Дополнение]. – С. 1–32.
45. Словник української мови: В 11 томах / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1970–1985.
46. *Старков В.А.* Збірка народних ігор і розваг з Чернігівщини кінця ХІХ ст. з фонду Володимира Гнатюка Відділу рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України // Археографічний щорічник. – Нова серія. – Вип. 5/6 (Український археографічний збірник. – Т. 8/9). – К., 2001. – С. 341–364.
47. *Стеблин-Каминский С.* Воспоминания об И.П. Котляревском // Полтавские губернские ведомости. – 1866. – № 45–47.
48. *Сумцов Н.Ф.* Культурные переживания // Киевская Старина. – 1889. – № 9. – С. 639–640.
49. *Сумцов Н.Ф.* Предисловие 1 // Игры крестьянских детей в Купянском уезде. – Харьков, 1889. – С. 3–8.
50. *Терещенко А.* Быт русского народа. – Ч. IV. – СПб, 1848. – 334 с.
51. *Хропко П.* Іван Котляревський: Біографічний нарис. – К., 1969.
52. *Чубинский П.П.* Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной императорским Русским Географическим Обществом. – Т. I–VII. – СПб, 1872–1877.

53. Чулков М. Абевера русских суеверий, идолопоклоннических жертвоприношений, свадебных обрядов, колдовства, и проч., сочиненная М. Ч. – 2-е изд. – М., 1786. – 2+236 с.

54. Шаблювський Є.С, Деркач В.А.. Перлина української літератури // Передмова до факсимільного видання “Енеїди” 1842 року. К.: Дніпро, 1980. – 19 с.

55. Ястребов В.Н. Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии // Летопись историко-филологического общества при императорском Новороссийском университете. – Вып. 3. – Одесса, 1894. – 2+202 с.

56. Яценко М.Т. Иван Котляревський // *Котляревський Іван*. Твори. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 5–34.

Golebiowski L. Gry i zabawy różnych stanow w kraju całym, lub niektórych tylko prowincyach. Umieszczony tu: kuligczyli szlichtada, łowy, maskary, muzyka, tance, reduty, zapusty, ognie sztuki, rusalki, sobotki i t.p., opisane przez... – Warszawa, 1831. – 57. 332 s.

58. Ікс. Zabawy, gry i tańce ludowe w okolicy międzyrzecza Podlaskiego // *Wisła*. – Т. 3. – 1889. – S. 59–66.

59. Moszyńska J. Kupajło, tudzież zabawy doroczne i inne z dodatkiem niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi. // *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. – Т. 5. – 1881. – S. 24–101.

Валерій Старков (Київ, Україна) В які ігри грали герої “Енеїди” Івана Котляревського (до джерел відображення ігрової культури українців)

В статті розглядаються народні ігри як невід’ємна складова життя українців, зображеного в поемі Івана Котляревського “Енеїда”. Джерела вивчення ігрової культури ХІХ–ХХ ст. – описи ігор і розваг, доводять, що письменник вірно відобразив ігрові реалії кінця ХVІІІ ст. По суті, І. Котляревський першим у вітчизняній літературі навів перелік тогочасних ігор.

Ключові слова: народні ігри, Іван Котляревський, “Енеїда”, джерела вивчення ігрової культури

Валерій Старков (Київ, Україна) В какие игры играли герои “Энеиды” Ивана Котляревского (к источникам отражения игровой культуры украинцев)

В статье рассматриваются народные игры и развлечения как неотъемлемая часть жизни украинцев, отобразенной в поэме Ивана Котляревского

“Энеида”. Источники изучения игровой культуры XIX–XX вв. – описания игр и развлечений, подтверждают то, что писатель верно отразил игровые реалии конца XVIII в. По существу, И. Котляревский первым в отечественной литературе перечислил современные ему игры.

Ключевые слова: народные игры, Иван Котляревский, “Энеида”, источники изучения игровой культуры

Starkov Valeryi (Kyiv, Ukraine) What games Ivan Kotliarevskyi “Eneida” heroes played (the sources of the representation of the Ukrainian population play culture)

The people’s games as an integral part of Ukrainian life is considered in this article. This games is represented in Ivan Kotliarevskyi’s poem “Eneida”. The sources of play culture studies of 19th-20th century prove that writer exactly depict the play reality by the end 18th century. Ivan Kotliarevskyi was the first who took notice of people’s games and enumerated.

Key words: people’s games, Ivan Kotliarevskyi, “Eneida”, the sources of play culture studies